

Роберт П. Марко

ОДНА ВИДИМА Й БОЖЕСТВЕННО УСТАНОВЛЕНА ВСЕЛЕНСЬКА ЦЕРКВА І ВИКЛИКИ ЄДНОСТИ

На відміну від протестантських реформаторів XVI ст. на кшталт Жана Кальвіна, що розглядали Римську Церкву просто як «залишок» або руїну Церкви Христової, католицизм стверджує, що в Католицькій Церкві присутня конкретна, видима історична реальність Церкви Христової. Як казав Роберт Беллармін, «є тільки одна, а не дві Церкви, і ця одна правдива [Церква] є збір людей, об'єднаних сповіданням тої самої християнської віри та спільністю в тих самих таїнствах, під проводом законних пастирів, а особливо єдиного вікарія Христового на землі – римського понтифіка». У видимій Католицькій Церкві є повнота віровчення, правдиві таїнства й законна влада. В документах II Ватиканського собору, а зокрема в «Lumen gentium» та «Unitatis redintegratio», теж використовується Беллармініве визначення Церкви, що його століттями популяризували католицькі катехізми. Втім, соборові документи демонструють істотну зміну тональності й визнають існування елементів Церкви Христової, які не повною мірою інкорпоровані в Католицьку Церкву. Таке розуміння Церкви Христової як видимої, історичної реальності, яка «перебуває в» (subsistit in) Католицькій Церкві, теж зумовлює певні труднощі на шляху до цілковитого єднання християн.

Ключові слова: Роберто Белларміно, Католицька Церква, екуменізм, еклезіологія, «Lumen gentium», «Unitatis redintegratio», визначення Церкви.

У цій короткій статті піде мова про класичне визначення Церкви відомого католицького богослова й діяча Контрреформації кардинала Роберта Белларміна в його «Розважаннях про суперечливі питання християнської віри» і про те, як це визначення, сфокусоване на видимій, інституційній природі спільноти вірних, стало офіційною позицією Католицької Церкви¹.

¹ В основу цієї статті лягла доповідь, виголошена в Українському католицькому університеті 3 листопада 2015 р. в рамках діалогу між католицькими і протестантськими богословами.

Я зосереджуся на уявленні католицизму про себе самого як про ту саму Церкву, що її заснував Христос, і про ті перешкоди, що виникають у зв'язку з цим на шляху до цілковитої єдності з іншими християнами. Тут я спиратимуся головню на конституцію «Lumen gentium» та декрет «Unitatis redintegratio» II Ватиканського собору, основні положення яких повторені в «Катехизмі Католицької Церкви» (1994). Я також зверну увагу на те, як це розуміння породжує певні тертя, існування яких було визнане в енцикліці «Ut unum sint» Івана Павла II (1995), у виданій незадовго перед тим заяві про спільну місію «Євангелики і католики разом» (1994) та в ухваленій Ватиканом «Спільній декларації католиків і лютеран про доктрину виправдання» (1998). Проте я не маю змоги приділити досить уваги двом пізнішим документам: декларації «Dominus Iesus» (2000) та «Відповідям на деякі питання щодо окремих аспектів доктрини віри» (2007), які заслуговують значно докладнішого аналізу. Я обмежуся питанням про спільну віру та спільну місію католиків і протестантів.

Класичне для католиків визначення Церкви, яке було сформульоване в добу Реформації і яке наголошує на видимих інституційних структурах, – на протигагу концепції двох Церков, видимої і невидимої, – можна знайти у праці Роберта Белларміна. Він пише:

На нашу думку, є тільки одна, а не дві Церкви; і ця одна правдива [Церква] є збір людей, об'єднаних сповіданням тої самої християнської віри та спільністю в тих самих таїнствах, під проводом законних пастирів, а особливо єдиного вікарія Христового на землі – римського понтифіка. З цього визначення легко зрозуміти, котрі люди належать до Церкви, а котрі ні. Адже це визначення складається з трьох частин: сповідання правдивої віри, спільности в таїнствах та покори законному пастирю, римському понтифікові. Перша частина вилучає всіх невірних – як тих, хто ніколи не був членом Церкви, наприклад, юдеїв, турків та поган, так і тих, хто був, але вийшов з неї, як-от еретики й відступники. Друга частина вилучає оглашених та відлучених: перших – бо вони ще не допущені до спільности в таїнствах, а других – бо вони від них відсторонені. Третя частина вилучає схизматиків, що мають віру й таїнства, але не коряться законним пастирям, а отже, сповідують віру та приймають таїнства поза [Церквою]. Проте всі інші входять до неї, навіть негідники, злочинці та нечестивці.

Отже, відмінність між нашими поглядами і поглядами всіх інших у тому, що всі інші для зарахування кого-небудь до Церкви вимагають від нього певних внутрішніх чеснот, а тому роблять правдиву Церкву невидимою, тоді як ми вважаємо, що хоча в Церкві є всі чесноти, такі як віра, надія, любов тощо, а проте кожен може певним чином називатися частиною правдивої Церкви, про яку говориться в Писанні; ми не вважаємо, що

для цього конче якісь внутрішні чесноти, а тільки зовнішнє сповідання віри та спільність у таїнствах, які можуть бути сприйняті чуттями. Адже Церква – це збір людей, так само видимий, як і збір жителів Риму, Французького королівства чи Венеційської республіки.²

9. *Nost̄ra autem sententia est, Ecclesiam unam tantum esse, non duas; & illam unam, & veram, esse cœtum hominum ejusdem Christiana fidei professione, & eorundem Sacramentorum communionem colligatum, sub regimine legitimorum pastorum, ac præcipue unius Christi in terris Vicarii Romani Pontificis. Ex qua definitione facile colligi potest, qui homines ad Ecclesiam pertineant, qui verò ad eam non pertineant. Tres enim sunt partes hujus definitionis. Professio veræ fidei, Sacramentorum communitio, & subiectio ad legitimum pastorem Romanum Pontificem. Ratione primæ partis excluduntur omnes infideles, tam qui nunquam fuerunt in Ecclesia, ut Judæi, Turcæ, Pagani, tam qui fuerunt, & recesserunt, ut hæretici, & apostatæ. Ratione secundæ, excluduntur Catechumeni, & excommunicati, quoniam illi non sunt admissi ad Sacramentorum communionem, isti sunt admissi. Ratione tertie excluduntur schismatici qui habent fidem, & Sacramenta, sed non subduntur legitimo pastori, & ideo foris profitentur fidem, & Sacramenta percipiunt. Includuntur autem omnes alii, etiam si reprobis, scelestis, & impii sint.*

10. *Atque hoc interest inter sententiam nostram, & alias omnes, quòd omnes aliæ requirunt internas virtutes ad constituendum aliquem in Ecclesia, & propterea Ecclesiam veram invisibilem faciunt, nos autem, & credimus in Ecclesia inveniri omnes virtutes, Fidem, Spem, Charitatem, & cæteras, tamen ut aliquis aliquo modo dici possit pars veræ Ecclesiæ, de qua Scripturæ loquuntur, non putamus requiri ullam internam virtutem, sed tantum externam professionem fidei, & Sacramentorum communionem, quæ sensu ipso percipitur. Ecclesia enim est cœtus hominum ita visibilis, & palpabilis, ut est cœtus populi Romani, vel regnum Gallie, aut Respublica Venetorum.*

² Robertus Bellarminus. *Disputationes de Controversiis Christiana Fidei adversus hujus temporis hereticos*, т. 2. Neapoli 1857, с. 74. Ця тритомна праця, що вперше побачила світ у 1586-1589 рр., тепер доступна в численних перевиданнях.

Словом, для кардинала Белларміна видимі й інституційні аспекти важливіші за святість окремих християн чи будь-які внутрішні зв'язки спільності або духовної пов'язаності. Ми, «негідники, злочинці та нечестивці», є членами Церкви, тоді як протестанти, що розглядаються як єретики, і православні, затавровані як схизматики, вилучені з неї. Це визначення не конче суперечить приписуваній Августиніві славнозвісній сентенції про те, що є багато таких, які належать до Бога, але не до Церкви, і таких, які належать до Церкви, але не до Бога. В контексті XVI ст., – на відміну від Жана Кальвіна, що трактував Римську Церкву просто як «залишок» або руїни Церкви Христової, – католики стверджували, що Церква Христова реально існує в Католицькій Церкві³. У ній-бо – повнота віровчення, справжні таїнства та законна влада. Документи II Ватиканського собору, особливо ж конституція «*Lumen gentium*» та декрет «*Unitatis redintegratio*», теж витримані в такому ключі, так само як і видана в 2000 році декларація «*Dominus Iesus*» чи пізніше роз'яснення Конгрегації віровчення у 2007 р. про те, як розуміти твердження, що Церква Христова «*subsistit in*» (перебуває в) Католицькій Церкві.

Визначення кардинала Белларміна стало загальноприйнятим для всіх католицьких катехизмів у добу після Реформації. Наприклад, у традиційному «Балтиморському катехизмі», що з 1885-го й аж до кінця 1960-х використовувався у Сполучених Штатах як стандартний підручник католицької релігії, у відповіді на питання 136: «Що таке Церква?» – читаємо так: «Церква – це збір усіх охрещених людей, об'єднаних тою самою правдивою вірою, тою самою жертвою й тими самими таїнствами під владою суверенного понтифіка та єпископів, які перебувають з ним у єдності»⁴.

Таке саме розуміння одної, видимої й божественно установлені Церкви відображене і в «*Lumen gentium*» (п. 14), а відтак цитується в «Катехизмі Католицької Церкви» (п. 837).

У Догматичній конституції про Церкву «*Lumen genitum*» Беллармініве визначення звучить так:

³ Тонке розрізнення між тим уявленням про «залишок» Церкви, яке властиве Кальвінові чи навіть Всесвітній раді Церков, і тим, як католицизм віднаходить елементи правди й освячення навіть поза видимою Католицькою Церквою, можна знайти у: Richard R. Gaillardetz, Catherine E. Clifford. *Keys to the Council*. Collegeville 2012, с. 153. Цей популярний текст дуже корисний як вступ до виваженої інтерпретації II Ватиканського собору і може послужити для поглибленого знайомства із соборовою проблематикою.

⁴ Фактично, цей стандартний підручник для католицьких шкіл у США був першим такого роду катехизмом, написаним для північноамериканських католиків. Перед ним – і це нітрохи не дивує – тут використовувався переклад Беллармінінового «Малого катехизму». «Балтиморський катехизм» витримав кілька видань і навіть «оновлень». Він і досі широко використовується в католицьких «домашніх школах».

Повною мірою включені до церковної спільноти ті, хто, маючи Духа Христового, приймають весь її устрій та всі усталені в ній засоби спасіння і в цій видимій структурі поєднуються із Христом, який править нею через Верховного Архидіакона та єпископів; поєднуються зв'язками, якими є визнання віри, святі Таїнства, церковне правління і сопричастя. Не спасеться, однак, той, хто, хоч і включений до Церкви, все ж, не перебуваючи в любові, перебуває в лоні Церкви лише «тілом», але не «серцем».⁵

Тут варто відзначити кілька моментів. По-перше, на відміну від енцикліки Пія XII «*Mystici corporis*» (1943), де Містичне Тіло Христове ототожнюється з «Римською Католицькою Церквою», у «*Lumen genitum*» прикметникові означення при слові «Церква» вже пропущені. Собор, який п'ятдесят років тому, в 1964-му, видав такий важливий для нас тепер декрет про східні католицькі Церкви «*Orientalium ecclesiarum*», говорить про Церкву як про спільноту Церков. Мало того, в річищі нашого екуменічного діалогу з відокремленими християнами він ствердив, що повною мірою включені до Церкви можуть бути й інші, які теж є частиною Христового Тіла. Ця ідея з'явилася ще в 1937 р. в Іва Конгара, який стверджував, що елементи Церкви присутні й у відокремлених спільнотах і що з огляду на це такі спільноти теж можуть бути каналами для отримання спасительної благодаті Божої⁶. Нарешті, якщо бути членом видимої Церкви тілом, але не серцем, то – кажучи в традиційних для Заходу висловах – можна «померти в стані смертного гріха» або стати супротивником Божим. Якщо вжити барвистої лексики Роберта Белларміна, то ми, «негідники, злочинці та нечестивці», належимо до Церкви, але ми повинні безустанно каятися й витривати в любові.

Уся ця піднесена еклезіологія аж ніяк не означає, що Церква сама по собі спасає нас. У «Катехизмі Католицької Церкви» говориться:

Віра в Ісуса Христа і в того, хто Його послав для нашого спасіння, необхідна для спасіння (пор. Мк 16:16; Йо 3:36; 6:40 та ін.). *Без віри неможливо подобатися Богові* (Євр 11:6) і прийти до участі в Його синівстві, тому ніхто ніколи не буде виправданий без віри і ніхто не отримає вічного життя, якщо не *витриває до кінця* (Мт 10:22, 24:13).⁷

⁵ Догматична конституція про Церкву «*Lumen gentium*» (далі: LG), 14. Укр. переклад див. у вид.: *Документи Другого Ватиканського собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, с. 55-116.

⁶ Yves Congar. *Chrétiens désunis: Principes d'un «oecuménisme» catholique*. Paris 1937, с. 288. Ця книга вийшла і в англ. перекладі: Yves Congar. *Divided Christendom: A Catholic Study of the Problem of Reunion* / пер. М. А. Bousfield. London 1939.

⁷ Катехизм Католицької Церкви (далі: ККЦ), 161.

У параграфі 169 того ж таки Катехизму читаємо:

Спасіння приходить тільки від Бога, але оскільки життя віри ми отримуємо за посередництвом Церкви, то вона – наша Мати: «Ми віримо Церкві як Матері нашого нового народження, а не в Церкву як у причину нашого спасіння» (Фауст Рієзький. Про Святого Духа, I, 2 // *PL*, т. 62, кол. 11). Церква – наша Мати, а тому вона є також і вихователька нашої віри.⁸

Спасає нас Христос, але нормативно це відбувається через Церкву. Православні часто висловлюються про цю нормативну приналежність до Церкви в подібному ключі, кажучи, що вони знають, де Церква є, але не знають, де її немає. У той же час Католицька Церква вважає, що «до цієї католицької єдності Народу Божого [...] покликано всіх людей. До неї різним чином належать або причетні й вірні-католики, й інші, що вірують у Христа, і, нарешті, всі люди, яких Божа благодать покликала до спасіння»⁹.

Фактично, спираючись на «*Lumen gentium*» та параграф 838 «*Unitatis redintegratio*», «Катехизм Католицької Церкви» каже:

«З тими, що охрещені і носять добре ім'я християн, але не визнають цілості віри або не зберігають єдності сопричастя під керівництвом наступника Петра, Церква усвідомлює себе пов'язаною з багатьох причин» (LG, 15). «Бо ті, що вірують у Христа і належним чином прийняли хрещення, перебувають у певному, хоч і недосконалому, сопричасті з Католицькою Церквою» (UR, 3). З православними Церквами ця єдність настільки глибока, «що дуже мало бракує, аби вона досягла повноти, яка дозволила б спільне відправлення Господньої Євхаристії» (Павло VI. Промова 14 грудня 1975 р.; пор. UR, 13-18).¹⁰

Усі люди покликані до спасіння, і всі вони так чи інакше пов'язані з Католицькою Церквою та перебувають у спільності з нею. У «*Lumen gentium*» у параграфах 14-17 говориться про той зв'язок, який мають із Церквою нехристияни, тобто насамперед юдеї та мусульмани, але також представники інших релігій і навіть ті, хто просто із щирим серцем шукає Бога. В цьому документі не звучить наказ явно навертати їх до Христа. Проте все це не заперечує ані повноти віри, яку має Католицька Церква, ані того значення, яке має проголошення Євангелія Христового.

У параграфі 8 «*Lumen gentium*», коли мова йде про взаємовідношення між Церквою Христовою і Католицькою Церквою, вжито вислів «*subsistit in*»

⁸ ККЦ, 169.

⁹ LG, 13.

¹⁰ ККЦ, 838.

(«перебуває у»), а не просто дієслово «є». Докладний аналіз значення цього «перебуває у» виходить за рамки нашої статті. Досить буде сказати, що сенс цього вислову Конгрегація віровчення офіційно прояснила в 2007 р. у «Відповідях на деякі питання щодо окремих аспектів доктрини віри», виданих за схваленням папи Бенедикта XVI. Саме він, Йозеф Ратцінгер, як префект цієї конгрегації ще в 2000 р. видав декларацію «*Dominus Iesus*». Задля ясности, варто навести невеликий фрагмент з параграфа 16 цієї декларації («Про єдність і спасительну універсальність Ісуса Христа й Церкви»), який власне й розкриває зміст згаданого вислову:

Католицькі вірні повинні сповідувати, що існує історична тяглість – закорінена в апостольському наступництві – між Церквою, що її заснував Христос, і Католицькою Церквою. Це єдина Церква Христова [...], яку наш Спаситель після свого воскресіння доручив Петровій пастирській опіці (пор. Йо 21:17) і збудував на всі віки як *стовп та основу правди* (1 Тим 3:15). Ця Церква, установа й зорганізована в сучасному світі як спільнота, перебуває в (*subsistit in*) Католицькій Церкві, якою керує Наступник Петровий та єпископи, що з ним у єдності.¹¹

За допомогою вислову «*subsistit in*» II Ватиканський собор намагався згармонізувати два доктринальні твердження: з одного боку, що Церква Христова, незважаючи на всі поділи між християнами, досі існує, але повною мірою – тільки в Католицькій Церкві, а з іншого боку, що «поза її структурою», тобто в Церквах та церковних спільнотах, які не перебувають у цілковитій єдності з Католицькою Церквою, «можна знайти багато елементів освячення й правди». Утім, щодо цих Церков та церковних спільнот слід мати на увазі, що «вони черпають свою дієвість з тої повноти благодаті й правди, яка довірена Католицькій Церкві»¹².

Це пояснення свідчить принаймні про те, що з погляду католиків, на відміну від протестантів, Церква Христова й далі існує в Католицькій Церкві, і це аж ніяк не її рештки, як то вважав Кальвін. Католицька Церква – дійсний, конкретний історичний вияв цієї реальности. Таке видиме, інституційне вираження Церкви є чимось більшим, аніж певна ідеалізована, невидима реальність, відома самому тільки Богові.

¹¹ *Dominus Iesus*, 16 (на сайті www.vatican.va).

¹² Там само. Пор. також аудіозапис мого інтерв'ю в рамках циклу бесід під назвою GOD (Global Orthodox Dialogue – Глобальний ортодоксальний діалог), що має на меті сприяти богословському діалогові у світовій християнській спільноті: <http://aqueductproject.org/robert-marco-aquinas-college>. У цьому інтерв'ю я пробував пояснити, що можуть означати для такого діалогу слова «перебуває в» з «Відповідей на деякі питання щодо окремих аспектів доктрини віри» (2007).

Тут я не маю наміру викладати історію екуменічного руху або описувати, як мінялося ставлення до нього з боку Католицької Церкви за період від Пія XI з його енциклікою «*Mortaliū animos*» до кардинала Беа. Та нема ніякого сумніву, що тональність кардинально змінилася, і Католицька Церква більше не говорить про інших християн у категоріях їх «повернення». Ще в 1937 р. Ів Конґар доводив, що християни, які належить до відокремлених спільнот, можуть бути учасниками життя у благодаті, залишаючись у цих своїх спільнотах¹³.

Другий Ватиканський собор потвердив Конґарове розуміння цього питання. У вступному 1-му параграфі декрету про екуменізм «*Unitatis redintegratio*» говориться:

Але Господь віків, який мудро й терпеливо звершує задум своєї благодаті щодо нас, грішних, останнім часом почав рясніше виливати на розділених між собою християн духа каяття і бажання єдності. Всюди є багато людей, охоплених цією благодаттю; та й серед відділених від нас братів, завдяки благодаті Святого Духа, щораз більше поширюється рух за відновлення єдності між усіма християнами. У цьому русі єдності, що називається екуменічним, беруть участь ті, що взивають до Триєдиного Бога і визнають Ісуса Господом і Спасителем, причому не лише кожен окремо, а й об'єднані у громади, в яких вони почули Євангеліє і які кожен з них називає своєю і Божою Церквою. Однак майже всі вони прагнуть, хоч і по-різному, щоб була одна і видима Церква Божа, справді вселенська і послана до всього світу, щоб він навернувся до Євангелія і так спасся для Божої слави.¹⁴

У параграфі 3 на зміну термінам на кшталт «еретиків» і «схизматиків» приходять визнання інших християн як братів та сестер:

Ті, хто вірують у Христа і належним чином прийняли хрещення, перебувають у певному, хоч і недосконалому, співпраччї з Католицькою Церквою. Звісно, різного роду розбіжності, що існують між ними і Католицькою Церквою у питаннях віровчення, а іноді й правопорядку або відносно устрою Церкви, створюють для повного церковного співпраччя чимало перешкод, іноді дуже серйозних, що їх прагне подолати екуменічний рух. Проте, оправдані вірою, вони через хрещення приєднані

¹³ Див.: Congar. *Chrétien désunis*, с. 288. Пій XI в енцикліці «*Mortaliū animos*», написаній через рік після Лозаннської екуменічної конференції 1927 р., як видається, відкидає ідею про те, що справжня Церква – не є видимо присутня тут і тепер, а ще тільки має постати, і наголосує на значенні доктрини. Тексти цієї енцикліки латинською, англійською, французькою та іншими мовами можна знайти на сайті www.vatican.va.

¹⁴ Декрет про екуменізм «*Unitatis redintegratio*» (далі: UR), 1. Укр. переклад див. у вид.: *Документи Другого Ватиканського собору (1962-1965)*, с. 128-144.

до Тіла Христового і по праву носять ім'я християн, а діти Католицької Церкви слушно визнають їх братами у Господі.¹⁵

Словом, у певному сенсі всі християни вже тепер єдині в Христі та в душі Божому. Для деякого з них ця вже дана їм єдність у вірі переростає у спільну місію. Конрад Райзер, колишній генеральний секретар Всесвітньої ради Церков, який приїздив з лекціями в Інститут екуменічних студій Українського католицького університету, стверджував, що основний наголос у домі Божому слід робити на переході від проблем доктрини та єдності до еклезіології сопричастя (*communio*), а отже до питань миру, справедливості й цілісності творіння¹⁶. Хоча я симпатизую спільним проектам та заходам, таким як згадана трохи далі спроба американських християн близько двадцяти років тому спільно й на публічному форумі засвідчити християнську перспективу в дедалі ворожішому секулярному світі, не можна забувати й про нашу мету досягти єдності у вірі, про таїнства та про служіння¹⁷.

Ця спроба, зроблена не в площині офіційного діалогу, а шляхом неформальних контактів римо-католицьких і протестантських євангелічних богословів, вилилася в 1994 р. в спільну заяву «Євангеліки й католики разом». Цей документ зазнав критики від багатьох чільних представників фундаменталістських євангелічних спільнот за те, що він, мовляв, применшує значення тих проблем, які пов'язані з католицьким богослов'ям, дарма що в цьому документі визнавалося існування поважних розбіжностей у віровченні, релігійній практиці та виявах благочестя – розбіжностей, у яких багато хто вбачає першопричину розділення між євангеліками і католиками. Оскільки ці розбіжності вказують на ділянки, що потребують глибокого дослідження, і на перешкоди, що стоять на заваді цілковитій єдності, дозволю собі перелічити їх:

- Церква як невід'ємна частина Євангелія чи Церква як спільнотний наслідок Євангелія?
- Церква як видима спільнота чи як невидиме об'єднання істинно-віруючих?

¹⁵ UR, 3.

¹⁶ Див.: Konrad Raiser. *Ecumenism in Transition: A Paradigm Shift in the Ecumenical Movement* / перекл. Tony Coates. Geneva 1991, с. 72-73, 117-120.

¹⁷ Теперішній папа Франциск допускає і більше, ніж просто спільне служіння, але залишає кожному окремому лютеранинові можливість самому, за голосом свого сумління, вирішувати, чи прийнятна для нього спільність з католиками. Див. критичну працю Гардінга Меєра про те, чому важливо досягти чогось більшого, ніж просто спільна соціальна й етична місія: Harding Meyer. *That All May Be One: Perceptions and Models of Ecumenicity* / перекл. William G. Rusch. Grand Rapids 1999, с. 147-148.

- Святе Письмо як єдиний авторитет (*sola Scriptura*) чи авторитетне тлумачення Святого Письма в Церкві?
- «Свобода душі» кожного окремого християнина чи «магістеріум» (учительська влада) спільноти?
- Церква як локальне зібрання чи як універсальна спільність?
- Служіння, упорядковане через апостольське наступництво, чи священство всіх віруючих?
- Таїнства й обряди як символи благодаті чи як засоби благодаті?
- Вечеря Господня як евхаристійна жертва чи як трапеза-спомин?
- Пам'ять про Марію та святих чи почитання Марії та святих?
- Хрещення як таїнство відродження чи як вияв відродження?¹⁸

Визнання цих розбіжностей не означає, що католики і євангеліки не можуть сповідувати спільну віру й мати консенсус щодо найголовнішого, нехай і без цілковитої згоди щодо всіх богословських моментів. Це видно хоч би із «Спільної декларації католиків і лютеран про доктрину виправдання», де в параграфі 15 ми читаємо:

Ми поділяємо віру в те, що виправдання – це діло триєдиного Бога. Отець послав свого Сина у світ задля спасіння грішників. Основа й передумова виправдання – це вочленення, смерть і воскресіння Христові. Отже, виправдання означає, що сам Христос є наша праведність, в якій ми маємо участь через Духа Святого згідно з волею Отця. Разом ми сповідуємо: Не на підставі яких-небудь наших заслуг, а силою самої тільки благодаті, віруючи в спасительне діло Христове, ми сподобуємося того, що Бог приймає нас, а ми приймаємо Духа Святого, який оновлює наші серця й закликає нас та робить здатними чинити добрі справи.¹⁹

А проте між католиками і лютеранами залишаються реальні богословські розбіжності, як-от між лютеранським наголосом на Божому рішенні простити грішника і тим значенням, якого католики надають внутрішньому оновленню; або ж у твердженні Тридентського собору про те, що пожадання є лише невпорядкованою схильністю (що є результатом первісного гріха), а не самим гріхом; чи також у визнанні певної нашої заслуги у співпраці з благодаттю, навіть якщо все є даром і все є ласкою. Але так чи так, головна причина незгод (особливо у випадку католиків і православних та їхнього змагання до цілковитої єдності) – про уряд Петра

¹⁸ Див.: Evangelicals & Catholics Together: The Christian Mission in the Third Millennium // *First Things* 43 (5) (1994) 15-22 (стаття доступна також на сайті www.firstthings.com).

¹⁹ Joint Declaration on the Doctrine of Justification by the Lutheran World Federation and the Catholic Church, п. 15 (текст доступний на сайті www.vatican.va).

в Церкві – зовсім не належить до нерозв'язних і підлягає богословському обговоренню. Скажімо, ще в листопаді 2009 р. папа Бенедикт XVI у листі до Вселенського патріарха Вартоломея писав, що роль папства в першому тисячолітті – це, «безперечно, складне питання, яке потребує докладного вивчення й терплячого діалогу, якщо ми хочемо досягти взаємоприйнятної інтеграції східної і західної традицій»²⁰.

Ще раніше попередник Бенедикта Іван Павло II в енцикліці «*Ut unum sint*» (1995) висловлювався в подібному ключі:

Як єпископ Риму я добре знаю, – і ще раз стверджую в цій енцикліці, – що Христос гаряче прагне повної й видимої єдності всіх тих спільнот, у яких силою вірності Божої пробуває Його Дух. Я переконаний, що маю під цим оглядом особливу відповідальність, яка полягає насамперед у тому, щоб визнати єкуменічні прагнення більшості християнських спільнот і зважити на звернене до мене прохання, щоб я знайшов такий спосіб реалізації папського першинства, який би не означав відмови від істотних елементів папської місії, але був би відкритий на нову ситуацію. Протягом цілого тисячоліття християни були об'єднані «братерською спільністю віри й таїнств, а якщо між ними виникали розбіжності щодо віри чи церковного правопорядку, то Римський престол за згодою всіх сторін полагав їх».²¹

Така позиція, згідно з висновками православних та католицьких богословів, залишає відкритою можливість для того, щоб папа справував певну владу у Вселенській Церкві, але це вже не буде та юридична влада, яку має папа Римський над католиками на Заході²².

Що ж до діалогу між католиками і протестантами, то тут існують фундаментальніші лінії напруги, які визнавав той-таки Іван Павло II. Вони, як видається, збігаються з тими проблемами, які окреслили католики та євангеліки в єкуменічному документі «Євангеліки і католики разом»²³. Як зауважував Іван Павло II в «*Ut unum sint*»:

Уже тепер можна виокремити ті питання, які треба глибше дослідити для того, щоб ми могли досягти справжньої згоди у вірі: 1) відношення між Святим Письмом, найвищим авторитетом у справах віри, і Священним Переданням, кінцевим для інтерпретації Слова Божого;

²⁰ Оpubліковано в: *Catholic News Service*, December 1, 2009.

²¹ Іван Павло II. Енцикліка «*Ut unum sint*» (далі: UUS), 25 травня 1995 р., п. 95.

²² Див. пропозицію Пола Мак-Партлана щодо того, яким могло би бути папство, прийнятне і для православних, і для католиків: Paul McPartlan. *A Service of Love: Papal Primacy, the Eucharist, and Church Unity*. Washington 2013.

²³ Див.: *Evangelicals & Catholics Together: The Christian Mission in the Third Millennium*.

2) Євхаристія, таїнство Тіла й Крови Христової, складання хвали Отцю, сполин про жертву і реальна присутність Христа, освячуюче пролиття Духа Святого; 3) рукоположення у трояке служіння єпископату, пресвітерату й дияконату – як таїнство; 4) Учителство Церкви, яке доручене папі та єпископам, що з ним у єдності, і яке розуміється як влада та відповідальність іменем Ісуса Христа навчати віри й оберігати її; 5) Діва Марія, Мати Божа й Образ Церкви, духовна Мати, що заступається за учнів Христових і за все людство.²⁴

Підсумовуючи, треба сказати, по-перше, що Католицька Церква сповідує надзвичайно високу еклезіологію і, починаючи від апостолів на чолі з Петром, зберігає історичну спадкоємність між тою одною-єдиною Церквою, яку заснував Христос, і сучасною Католицькою Церквою. Водночас вона визнає різні форми свого зв'язку з відокремленими від неї християнами, нехристиянами й навіть тими, хто просто шукає Бога, і різні ступені їхньої участі в Церкві. Ця висока еклезіологія і те, що має на увазі Ернст Трельч, коли називає Католицьку Церкву типовим зразком «Церкви» на протигагу «секти», зумовлює універсальність та інклюзивність цієї традиції, яка обіймає і святих, і грішників²⁵. Відповідно до цитованих вище слів Роберта Белларміна, Церква будується не на внутрішній доброчесності, а на видимому членстві, а тому, знов-таки, до неї належать навіть «негідники, злочинці та нечестивці».

По-друге, на відміну від тих, хто сприймає множинність розділених між собою Церков і церковних спільнот як щось добре, я не думаю, що різноманітність, дана нам як дар, повинна стверджуватися через відокремлення один від одного. Брак спільності між християнами – це велике згіршення, і він суперечить волі Божій, дарма що Бог послугується тими дарами, які він дав окремим християнам або різним відокремленим Церквам та церковним спільнотам²⁶. Ми повинні й далі прагнути до життя в єдності один з одним у єдиній, святій, вселенській та апостоль-

²⁴ UUS, 79.

²⁵ Див.: E. Troeltsch. *The Social Teaching of the Christian Churches*, т. 1, т. 2. New York 1931 (німецькою ця праця була опублікована ще в 1912 р.). Чарльз Карран проникливо коментує Трельчеві ідеї у зв'язку з соціальною місією Католицької Церкви: Charles E. Curran. *The Social Mission of the Catholic Church*. Georgetown 2011, с. 42-52. Деякі католики, особливо у Сполучених Штатах, схильні обирати більш «сектантський» підхід до місії.

²⁶ Тут варто згадати про працю західного протестанта Деніела Б. Кленденіна, що свого часу викладав у Московському університеті: Daniel B. Clendenin. *Eastern Orthodox Christianity: A Western Perspective*. 2-ге вид. Grand Rapids 2003. Він відзначає ті особливі дари, що властиві трьом християнським традиціям: протестантизму, православ'ю та католицизму. За Кленденіном, протестантизм зберігає авторитет Біблії, а отже й чистоту віри, православ'я плекає містичний зв'язок із Богом, а католицизм несе з собою порядок та організацію.

ській Церкві. Щоб бути справжньою, ця єдність мусить бути видима. І щоб відновити цю єдність, треба чогось більшого, ніж просто спільні проекти.

По-третє, будь-який рух до єдності не повинен передбачати цілковитої богословської згоди. Консенсус щодо істотних моментів віровчення не виключає певних богословських розбіжностей. Такі розбіжності завжди існували у великій традиції Церкви. Богослов'я – це не догма і навіть не доктрина, а тільки спроба зрозуміти й виразно сформулювати їх. Застановимося над таким-ось уступом з Декрету про єкуменізм:

Спосіб і методи викладання католицької віри в жодному разі не мають стати перешкодою для діалогу з братами. Дуже важливо, щоб усе віровчення подавалося ясно. Ніщо не є таким чужим єкуменізові, як той фальшивий іренізм, який завдає шкоду чистоті католицького віровчення й затемнює його первісний і справжній сенс. І водночас треба католицьку віру викладати глибше і правильніше, таким способом і такою мовою, які могли би бути справді зрозумілими для відділених братів. Крім того, коли в єкуменічному діялозі католицькі богослови, дотримуючись віровчення Церкви, разом із відділеними братами досліджують божественні таїнства, вони повинні керуватися любов'ю до правди, доброзичливістю і смиренням.²⁷

У тому самому параграфі соборового декрету ми знаходимо й вчення про єрархію істин:

Порівнюючи різні віровчення, нехай вони пам'ятають, що існує певний порядок, або «єрархія», істин католицького віровчення, бо різним є їх зв'язок з основами християнської віри. Так буде прокладено шлях, який завдяки цьому братерському змагання приведе всіх до глибшого пізнання і яснішого виявлення незбагнених скарбів Христових.²⁸

По-четверте, як католик я вірю, що уряд Петра має ключове значення для єдності християн як уряд любови та служіння (істину, яку помісна Українська Греко-Католицька Церква потвердила свідченнями своїх ісповідників та кров'ю своїх мучеників). Цей символ єдності не конче повинен функціонувати так само, як здійснювалась папська юрисдикція на Заході в останні кілька століть. Це питання відкрите для дальшого богословського аналізу.

²⁷ UR, 11.

²⁸ Там само.

Нарешті, як говориться в Декреті про екуменізм, цей дар єдності потребує внутрішнього навернення всіх християн. І це не суто наша людська справа, і не ми її ініціатори. Це справа Святого Духа Божого:

Справжній екуменізм неможливий без внутрішнього навернення. Адже з оновлення духу, із самозречення та найщедрішого потоку любові впливає і зростає бажання єдності. Тому нам треба вимолювати в Божого Духа благодать щирого самозречення, смиренності й лагідності у служінні, а також дух братньої великодушності стосовно інших. *Отож благодаю вас я, Господній в'язень, – каже Апостол народів, – поводитися достойно покликання, яким вас візвано, в повноті покорі й лагідности, з довготерпеливістю, терплячи один одного в любові, стараючися зберегти єдність духа зв'язком миру* (Еф 4:1-3).²⁹

З англійської мови переклав Роман Скакун

Robert Marko

**THE ONE VISIBLE DIVINELY INSTITUTED CATHOLIC CHURCH
AND THE CHALLENGES OF UNITY**

Unlike the Protestant reformers of the sixteenth century, such as John Calvin, who saw the Church of Rome as a mere “vestige” or ruin of the Church of Christ, Catholicism has maintained that the concrete historical visible reality of the Church of Christ is found in the Catholic Church. In the words of Robert Bellarmine: “the Church is only one, and not two; and that one and true [Church] is the assembly of men (women) gathered in the profession of the same Christian faith, and in the communion of the same sacraments, under the reign of legitimate pastors, and especially of the one vicar of Christ on earth, the Roman Pontiff.” In the visible Catholic Church, there is fullness of doctrine, true sacraments and legitimate authority. The official decrees of Vatican II, specifically Lumen Gentium and Unitatis Redintegratio continue the Bellarmine definition of Church that was popularized in Catholic catechesis for centuries. However, the decrees reflect a significant change in tone and recognize elements of the Church of Christ outside of full incorporation in Catholicism. This understanding of Church as a visible, historical reality “subsisting” in the Catholic Church is not without challenges to full communion of Christians.

Keywords: Robert Bellarmine, Catholic Church, Ecumenism, Ecclesiology, *Lumen Gentium*, *Unitatis Redintegratio*, definition of Church.

²⁹ UR, 7.